

ศักยภาพประชาสังคมในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน
: กรณีศึกษา ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

โดย นายฉัตรชัย จำปา
สศ.บ.(บริหารสาธารณสุข) ,มสช.
รปม.(การจัดการสำหรับนักบริหาร),NIDA

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยศักยภาพประชาสังคมในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน กรณีศึกษาดำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีแบบแผน เพื่อศึกษาถึงศักยภาพในการแสดงบทบาททั้งทางตรงและทางอ้อมขององค์การภาคประชาสังคมในตำบลแม่สาบ ที่มีผลต่อการส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในชุมชน ในการศึกษานี้ผู้ศึกษาได้นำกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ตำบลแม่สาบ โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ตามการสนับสนุนการจัดตั้ง คือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่จัดตั้งโดยมีภาครัฐสนับสนุน กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่จัดตั้งโดยมีภาคเอกชนหรือ NGOs สนับสนุน กลุ่มที่ 3 กลุ่มที่เกิดจากรวมกลุ่มจัดตั้งกันเอง เครื่องมือในการศึกษา คือแบบสอบถาม 2 ชุด ชุดที่ 1 สอบถามข้อมูลทั่วไป ส่วนชุดที่ 2 สอบถามข้อมูลในเชิงลึก ของกลุ่มที่ทำการศึกษาคือ กลุ่ม / องค์การ ภาคประชาสังคมในตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 10 กลุ่ม โดยทำการสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่ม / องค์การ ภาคประชาสังคม

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่ม/องค์การประชาสังคม ในตำบลแม่สาบ ส่วนใหญ่มีบทบาทในการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน โดยเฉพาะประชาสังคมที่เกิดจากรวมตัวกันเองมีบทบาทสำคัญอย่างมากและได้รับการยอมรับมากกว่าชมรมอาสาสมัครสาธารณสุข ในด้านการเป็นตัวอย่งที่ดีเนื่องจากความจริงจังในการรณรงค์อย่างต่อเนื่อง และพบจิตสำนึกร่วมของประชาสังคมเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการผลักดันให้เกิดการดำเนินงานต่างๆ ของประชาสังคม จากการศึกษาพบว่าประชาสังคมต่างๆ ที่มีอยู่ต่างมีศักยภาพในการแสดงบทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของประชาสังคมพร้อมทั้งองค์ความรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพของประชาสังคมนั้นๆ แต่การดำเนินงานยังดำเนินไปในลักษณะต่างกลุ่มต่างดำเนินงาน การประสานงานและจัดเวทีร่วมกันระหว่างประชาสังคมยังมีน้อยมาก ขาดการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างประชาสังคม ทำให้กิจกรรมด้านส่งเสริมสุขภาพที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมแบบต่างฝ่ายต่างดำเนินงาน ยังขาดพลังในภาพรวม

บทนำ

ประชาสังคม เป็นกลุ่ม / องค์กรที่ก่อกำเนิดขึ้นจากการรวมตัวของภาคประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่ดำเนินการอาจเป็นทั้งกิจกรรมที่แก้ไขปัญหาของสังคมภาพรวม หรืออาจเป็นกิจกรรมที่กลุ่ม / องค์กรประชาสังคมนั้นให้ความสนใจ

เป็นที่ทราบกันดีว่าในปัจจุบัน ปัญหาด้านสุขภาพเป็นปัญหาสำคัญในการดำรงชีวิตปัจจุบัน เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมการบริโภคและการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลง และปัญหาารุมเร้าต่างๆ ทำให้สุขภาพเป็นปัญหาในภาพรวมของการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับกันว่าการจะสร้างสุขภาพที่ดีนั้น ต้องเริ่มต้นที่ตนเองก่อนจึงจะสามารถมีสุขภาพที่ดีได้ ดังนั้นการที่มีกลุ่ม / องค์กรประชาสังคม ภายในชุมชน มีความตระหนักในปัญหาด้านสุขภาพและจัดกิจกรรมด้านการส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในชุมชน ย่อมทำให้การดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของชุมชนนั้นๆ เข้มแข็ง ประชาชนในชุมชนมีสุขภาพดีด้วย ดังนั้นการศึกษาถึงศักยภาพของประชาสังคมในการส่งเสริมสุขภาพในชุมชน จะทำให้ทราบว่าประชาสังคมต่างๆ ในชุมชนมีความตระหนักถึงปัญหาสุขภาพเพียงใด และมีความพยายามในการจัดการด้านการส่งเสริมสุขภาพอย่างไร

การศึกษาศักยภาพประชาสังคมในการส่งเสริมสุขภาพชุมชนในครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหน่วยในการศึกษาเพียงพื้นที่เดียว จึงอาจจะไม่สามารถอธิบายอย่างมีนัยยะต่อพื้นที่อื่นๆ ได้ แต่ก็สามารถบอกเป็นแนวทางได้ว่าการที่จะสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มประชาสังคมต่างๆ เพื่อให้เกิดกิจกรรมด้านการส่งเสริมสุขภาพในชุมชนน่าจะไปในทิศทางใด ควรสร้างให้เกิดการประสานเครือข่ายโดยวิธีไหน เป็นต้น

ที่ผ่านมามีการทำงานของกลุ่ม / ประชาสังคมต่างๆ ในสังคมที่มีต่อส่งเสริมสุขภาพมีปรัชญาแนวคิด ประเด็นการทำงาน การก่อตั้ง วิธีการดำเนินงาน กลุ่มเป้าหมาย บทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย บางองค์กร / บางชุมชน สามารถดำเนินการในระยะเวลาที่ติดต่อกันอย่างยาวนานได้ แต่กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพในบางชุมชนดำเนินการได้เพียงระยะเวลาหนึ่งก็มีอันยุติบทบาทลงไป

การดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพต้องอาศัยพลังร่วมระหว่างประชาสังคม ทำให้สามารถเข้าถึงความต้องการที่จะได้รับการส่งเสริมสุขภาพทั้งในระดับปัจเจก ระดับท้องถิ่น จึงเป็นส่วนที่มีความสำคัญที่ควรแก่การศึกษา เพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์ และศักยภาพขององค์กรประชาสังคมกับการส่งเสริมสุขภาพในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนากลวิธีในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพที่มีความเข้มแข็ง และยั่งยืน ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

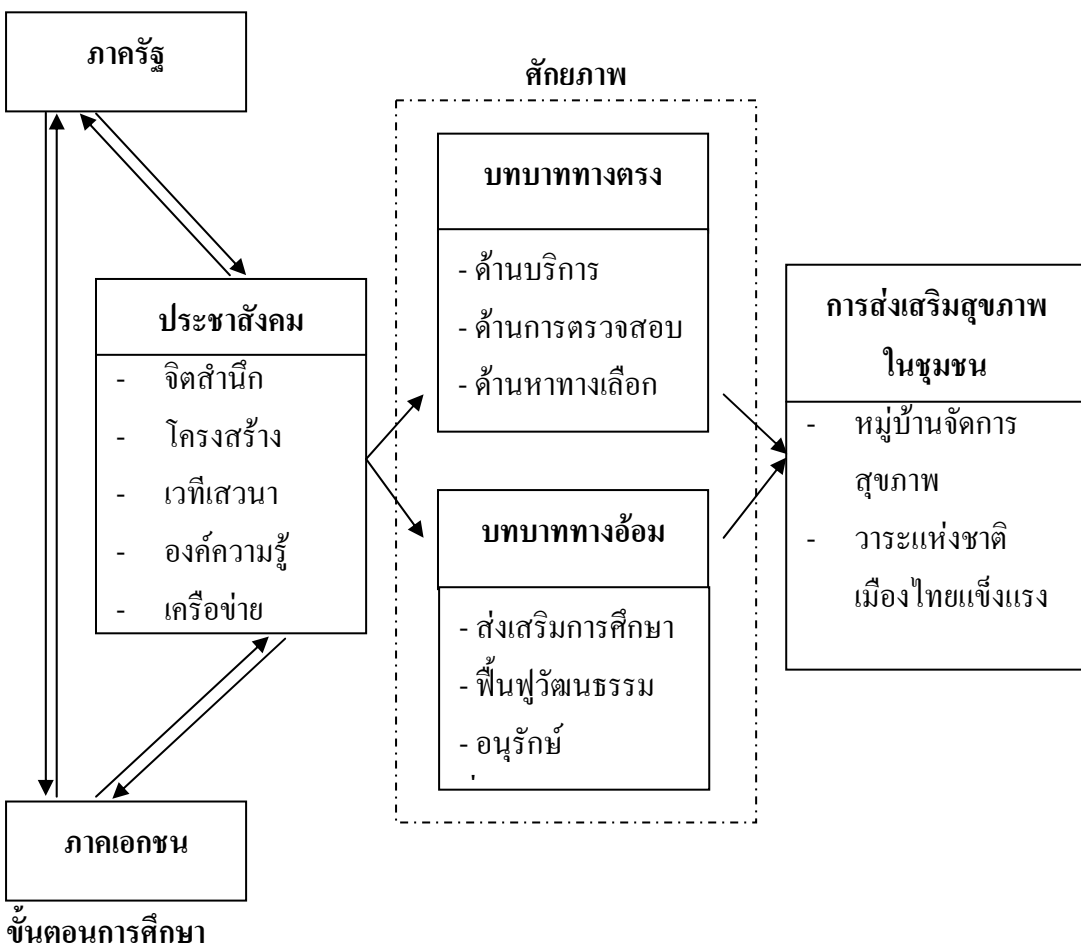
1. เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของประชาสังคมกับการส่งเสริมสุขภาพ
2. เพื่อศึกษาถึงศักยภาพ ของประชาสังคมต่างๆที่มีต่อการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการขยายเครือข่ายของประชาสังคมในการส่งเสริมสุขภาพในระดับชุมชน

ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา

งานศึกษานี้จะทำการศึกษาบทบาทและความสำคัญ ของกระบวนการในการจัดการเพื่อส่งเสริมสุขภาพประชาชน ในระดับท้องถิ่น ของกลุ่มประชาสังคมที่ดำเนินกิจกรรมอยู่ภายในตำบลที่เป็นกรณีศึกษาโดยจะทำการศึกษาโดยอาศัยข้อมูลจากตัวแบบและทฤษฎีที่มีอ้างอิง ร่วมกับการสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในประชาสังคมที่ทำการศึกษา

ส่วนข้อจำกัดของการดำเนินการศึกษานี้ คือเป็นการศึกษากลุ่มประชาสังคมเฉพาะที่ยังดำเนินงานอยู่จริงของตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เท่านั้น ซึ่งผลการศึกษาอาจเหมือนหรือแตกต่างจากชุมชนอื่นเนื่องเพราะสภาพแวดล้อมและความแตกต่างของบริบทชุมชน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม งานวิจัย และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิด นิยามศัพท์ และสร้างแบบสอบถาม
2. กำหนดขอบเขตและโครงสร้างของเนื้อหาเพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยผ่านการตรวจสอบและข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ
3. ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการสัมภาษณ์
4. ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่สำรวจไว้
5. สรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบความเรียงพรรณนาประกอบตาราง

สรุปผลการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาประชาสังคมต่างๆ ในตำบลแม่สาบ จำนวน 10 กลุ่ม ประกอบด้วย ประชาสังคมที่ก่อตั้งโดยภาครัฐ 5 กลุ่ม ประชาสังคมที่ก่อตั้งโดยภาคเอกชน 1 กลุ่ม ประชาสังคมที่ก่อตั้งโดยชุมชนเอง ช่วงระยะเวลาการศึกษา เดือน กันยายน – พฤศจิกายน 2549 โดยจะศึกษาแยกประเด็นในการศึกษา คือ จิตสำนึกประชาสังคม(Civic consciousness) โครงสร้างองค์การ(Civic Organization) พื้นที่เวทีเสวนา(Public Sphere) องค์กรความรู้(Learning Society) และ เครือข่ายประชาสังคม(Civic Network) จากการศึกษาได้ผลการศึกษาดังนี้

1. จิตสำนึกประชาสังคม(Civic consciousness)

จากการศึกษาจะพบว่าจิตสำนึกมีความสำคัญต่อการก่อตัวของประชาสังคม และมีส่วนสะท้อนอย่างมากต่อการแสดงบทบาทในส่วนของปัญหาเริ่มต้นที่ประชาสังคมสนใจ และเป็นแรงผลักดันสำคัญที่จะแสวงหาความรู้และการสนับสนุนจากภาคต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนเครือข่ายประชาสังคมอื่นเพื่อที่จะได้มาซึ่งองค์ความรู้หรือการสนับสนุนอื่นใดที่เอื้อให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่ประชาสังคมนั้นๆ สนใจ

2. โครงสร้างองค์การ(Civic Organization)

กลุ่มองค์การประชาสังคมในตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่มีการจัดโครงสร้างองค์การในแนวราบ โดยมีคณะกรรมการเป็นเพียงจักรสำคัญในการเริ่มต้นและกระจายกิจกรรมไปสู่สมาชิกกลุ่มในหมู่บ้านต่างๆ ยกเว้นกลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนียนบ้านจิวเต่าที่มีโครงสร้างองค์การแบบแนวตั้งคือมีความซับซ้อนและความเป็นทางการที่ค่อนข้างสูง ส่วนประชาสังคมกลุ่มอื่นๆ มีความซับซ้อนและความเป็นทางการไม่มาก ที่มีการกระอำนาจตามที่ตั้ง

3. พื้นที่เวทีเสวนา(Public Sphere)

จากการศึกษาพบว่าประชาสังคมในตำบลแม่สาบ ทั้งกลุ่มที่ได้รับการก่อตั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และรวมตัวกันเอง มีการสร้างพื้นที่ในการเสวนากลุ่มโดยมีการนัดพบพูดคุยกัน คือ กลุ่มที่ได้รับการก่อตั้งจาก ภาคเอกชน จะมีการเปิดเวทีสาธารณะแบบเป็นทางการมีการนัดหมายโดยมีลายลักษณ์อักษร ส่วนพื้นที่เวทีสาธารณะของกลุ่มที่ได้รับการก่อตั้งโดยรัฐมีความเป็นทางการ

น้อยลงจากอดีต เช่น ชมรมอาสาสมัครสาธารณสุขมีการเปิดเวทีสาธารณะทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ส่วนประชาสังคมที่ก่อตั้งโดยการรวมตัวกันเองมีการเปิดเวทีสาธารณะอย่างไม่เป็นทางการ แต่ที่เหมือนกันของประชาสังคมทั้งสามกลุ่มคือมีการเปิดเวทีสาธารณะอย่างสม่ำเสมอ

4. องค์กรความรู้(Learning Society)

จากการศึกษาประชาสังคมตำบลแม่สาบ พบว่าองค์กรความรู้ต้นแบบที่ประชาสังคมได้รับซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับจิตสำนึกในการก่อตัวของประชาคม มีผลต่อทัศนคติและบทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพชุมชนของประชาคม เช่น ชมรมอาสาสมัครสาธารณสุข ได้รับความรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพเป็นประจำและสม่ำเสมอจากสถานีอนามัย ทำให้บทบาทที่ชมรมอาสาสมัครสาธารณสุขจึงเป็นบทบาททางตรงด้านการส่งเสริมสุขภาพ มูลนิธิสานฝันสันติภาพสนใจในด้านการส่งเสริมการศึกษา บทบาทที่มุ่งเน้นจึงเป็นเรื่องการส่งเสริมการศึกษาเด็ก ขณะเดียวกันต้องให้ความสนใจต่อสุขภาพเด็กในความรับผิดชอบ จึงผลักดันแนวคิดในการส่งเสริมสุขภาพโดยเริ่มต้นจากการสร้างแบบอย่างด้านการส่งเสริมสุขภาพ เริ่มต้นที่ประธานมูลนิธิก่อน ส่วนสหกรณ์เครดิตยูเนียนจิตสำนึกและองค์ความรู้ที่มีเป็นเรื่องของการระดมทุนและจัดสรรปัจจัยการผลิต จึงไม่มีบทบาทและกิจกรรมด้านการส่งเสริมสุขภาพในชุมชน

5. เครือข่ายประชาสังคม(Civic Network)

จากการศึกษาประชาสังคมตำบลแม่สาบพบว่าประชาสังคมส่วนใหญ่ จะมีการสร้างเครือข่ายระหว่างประชาสังคมด้วยกันยังน้อย ทั้งที่สมาชิกประชาสังคมบางคนเป็นสมาชิกทับซ้อนกันอยู่ เช่น ประธานกลุ่มสตรีตำบลแม่สาบ ขณะเดียวกันก็เป็นประธานชมรมอาสาสมัครสาธารณสุขตำบลแม่สาบด้วย แต่การประสานงานกันด้านการส่งเสริมสุขภาพของกลุ่มสตรีตำบลแม่สาบกับชมรมอาสาสมัครสาธารณสุขตำบลแม่สาบยังเกิดขึ้นไม่มาก ต่างกลุ่มต่างจัด ส่วนประชาสังคมที่มีการสร้างเครือข่ายกันคือกลุ่มสตรีตำบลแม่สาบ กลุ่มเยาวชนบ้านงาแมง และมูลนิธิสานฝันสันติภาพ

จากการศึกษาถึงบทบาทของประชาสังคมในการส่งเสริมสุขภาพตำบลแม่สาบ พบว่าประชาสังคมตำบลแม่สาบมีการแสดงบทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพทั้งทางตรง และบทบาททางด้านการส่งเสริมและพัฒนาการศึกษา บทบาทการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน บทบาทด้านการส่งเสริมสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ ซึ่งเป็นบทบาทการส่งเสริมสุขภาพทางอ้อม

ประชาสังคมกลุ่มต่างๆ ในตำบลแม่สาบ มีบทบาทในการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาพในชุมชนชนที่แตกต่างกันไป ขึ้นกับจิตสำนึกร่วมที่มีและองค์ความรู้ที่ได้รับ ก่อให้เกิดแรงจูงใจที่จะผลักดันให้เกิดการสร้างสุขภาพในชุมชน มีการแสดงบทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ยังขาดการสร้างเครือข่ายระหว่างประชาสังคมอย่างแท้จริง ทำให้การขับเคลื่อนงานส่งเสริมสุขภาพไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ถึงแม้ว่ากิจกรรมด้านการส่งเสริมสุขภาพขององค์กรประชาสังคม จะทำให้กิจกรรมตามนโยบายวาระแห่งชาติเมืองไทยแข็งแรงของตำบลแม่สาบ

ผ่านเกณฑ์ในภาพรวม แต่ถ้าเทียบกิจกรรมรายหมู่บ้านแล้วยังมีส่วนพร่องอยู่มาก ถ้ามองภาพรวมในการประเมินผลหมู่บ้านจัดการสุขภาพ

จากการศึกษาพบว่า ประชาสังคมต่างๆ ที่มีอยู่ต่างมีศักยภาพในการแสดงบทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของประชาสังคมพร้อมทั้งองค์ความรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพของประชาคมนั้นๆ แต่การดำเนินงานยังดำเนินไปในลักษณะต่างกลุ่มต่างดำเนินงาน การประสานงานและจัดเวทีร่วมกันระหว่างประชาสังคมยังมีน้อยมาก

ข้อเสนอแนะ

1. ภาครัฐโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในระดับตำบล ควรศึกษาให้เข้าใจถึงประชาสังคมภายในตำบล และเปิดเวทีให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างกลุ่ม / องค์กร ประชาสังคม โดยให้กลุ่ม / องค์กรประชาสังคมทราบถึงแนวทางการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่

2. หน่วยงานด้านสาธารณสุขในระดับพื้นที่ ควรแสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดเวทีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่ม และใช้ประเด็นการส่งเสริมสุขภาพในชุมชนเป็นประเด็นหลักในการเรียนรู้ร่วมกัน

3. บทบาทและหน้าที่ของเครือข่ายประชาสังคมในการส่งเสริมสุขภาพภาคประชาชน ควรขึ้นอยู่กับข้อตกลงภายในเครือข่ายเอง ซึ่งเป็นการบูรณาการทั้งเป้าหมาย กิจกรรม และทรัพยากรต่างๆ โดยเน้นพื้นที่เป็นหลักในการดำเนินงาน

บรรณานุกรม

2547 .การปฏิบัติเจียบตุโลกดูดยภาพ.พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : เอส.พี.เค.เปเปอร์ แอนด์ ฟอรั่ม ธีรยุทธ บุญมี

2547 .ประชาสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 1 . กรุงเทพฯ: สายธาร

ไพโรจน์ ภัทธรรากุล และทัศนัย ชันตยาภรณ์

2546.การปฏิรูปบทบาทภารกิจเพื่อการจัดการสาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ 4 .กรุงเทพฯ:

คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

วิพุธ พูลเจริญ ,สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ ,สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ และ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์

2543 .สู่การปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ.พิมพ์ครั้งที่ 1 .กรุงเทพฯ :สถาบันวิจัยสาธารณสุข

สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, ชูชัย ศุภวงศ์, โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และชวดี คาดการณ์ไกล

2540 .ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ : บทวิเคราะห์ทางวิชาการ.พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ:

สถาบันวิจัยสาธารณสุข